

Огњен КРЕШИЋ
Београд

ПЕТРОВИЋЕВ САНЦАК*

Апстракт: По оснивању Будимског беглербеглука, 1541. године, Османлије су источне делове Краљевине Угарске предали као вазалну државу Јовану Жигмунду Запољи. Међутим, на југо-западу те територије, са седиштем у Темишвару, власт је задржао српски племић Петар Петровић. Тема овог рада су односи Петра Петровића са османским властима, као и његова улога у османско-угарским односима.

Кључне речи: Османско царство, Угарска, Ердељ, Петар Петровић, Петровићев санцак.

Током прве половине XVI века Краљевина Угарска доживела је многе промене. После победе над угарском војском код Мохача и смрти краља Лајоша, султан Сулејман је 1527. године признао за угарског краља Јована Запољу, ердељског војводу, којег је угарска Дијета прогласила за краља крајем 1526. године. Пошто је свој положај дуговао пре свега султановој подршци, један угарски краљ је по први пут постао вазал османског султана.¹ Следећих десетак година Јован Запоља се успешно одржао на будимском престолу и сачувао Угарску од потпуног потчи-

---

* Рад настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Средњовековно наслеђе Балкана: институције и култура*, ев. број 177003.

¹ П. Рокаи, З. Ђере, Т. Пал и А. Касаш, *Историја Мађара*, Београд 2002, 189–190; G. Ágoston, *Habsburgs and Ottomans: Defense, Military Change and Shifts in Power*, The Turkish Studies Association Bulletin 22, 1 (1992), 126–127.

њавања османском султану. Међутим, до промена у организацији власти у Угарској дошло је после краљеве смрти, 22. јула 1540. године. Јован Запоља је добио сина непосредно пред крај свог живота, а на самрти му је као турске одредио фратра Ђорђа Утјешеновића Мартинуција, варадског бискупа и државног благајника, и Петра Петровића, свога рођака.²

Личност Петра Петровића обрађивана је у српској историографији у оквиру општих дела о историји Срба на територији Угарске. Предмет овог рада биће пре свега његова улога у угарско-османским односима током четрдесетих година XVI века. Посебна пажња биће посвећена статусу Петровићеве територије у оквирима османског система вазалних држава и обавезама које је као вазал дуговао султану. Најважнији нови извор за ову тему јесте мухима дефтер Е-12321, који обухвата документе из периода између 10. децембра 1544. и 16. априла 1545. године (951–952. х.г).³ Мухиме дефтери представљају посебно важне османске изворе, јер садрже концепте султанових наредби слатих разним државним службеницима широм Царства. Поменути мухима дефтер је интересантан јер обухвата временски период током кога је планиран поход против Хабсбурговаца. Иако до похода на крају није дошло, наредбе везане за његову организацију пружају много података о обавезама Портиних вазала и поданика.

---

² P. Fodor, *Ottoman Policy towards Hungary, 1520–1541*, Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungariae 45, 2–3 (1991), 305, 317, 321. Иако се извори слажу да је П. Петровић Запољин рођак, не може се тачно одредити о каквом сродству је реч. Ђурађ Сремац назива га братом краља Запоље (Ђурађ Сремац, *Посланица о пропасти угарског краљевства*, Београд 1987, 175). У документу који је састављен на ердељској Дијети у Клужу, 1542. године, помиње се да је Петровић родбински повезан са Запољом (...*defunctae maiestati regiae affinitate iungatur...*) (E. de Hurmuzaki, *Documente privatore la historia Românilor*, II, 4, Bucuresci 1894, док. 164). Иако је нејасан степен сродства између Петра Петровића и Јована Запоље, јасно је да је Петровић био близак сарадник и дугогодишњи пратилац ердељског војводе, и потом угарског краља. Када је Јован Запоља одлучио да помогне гушење устунка Ђерђа Доже 1514. године, Петар Петровић му се придружио, и лично учествовао у хватању вође устанка. Запоља је Петровића слао и као свога изасланика код краља Лајоша кад је требало измолити новац за плаћање најамника. (А. Ивић, *Историја Срба у Војводини од најстаријих времена до оснивања потиско-поморишке границе (1703)*, Нови Сад 1929, 52, 58)

³ Коришћено издање: Н. Sahillioğlu, *Topkapı Sarayı Arşivi H. 951-952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri*, İstanbul 2002. Упоредити издање превода наредби које се односе на простор данашње Румуније: G. Veinstein et M. Berindei, *L'Empire Ottoman et les pays roumains 1544–1545. Étude et documents*, Paris, Cambridge 1987.

*

Када су га о смрти Јована Запоље обавестили угарски великаши, султан Сулејман је прихватио именовање малолетног Запољиног сина, Јована Жигмунда, за краља. Међутим, судбина Угарске решена је тек када је крајем августа 1541. године султан стигао у османски логор покрај Будима. Султан је затражио да му се доведе Јован Жигмунд, јер су постојале сумње да ли је Јован Запоља заиста добио сина. Малог краља пратила је читава свита најистакнутијих угарских племића. Међу њима су били фратар Ђорђе, Петар Петровић, Иштван Вербечи, Балинт Терек и Орбан Бањани. Сви су задржани ради преговора који су трајали недељу дана. У међувремену, јаничари су тајно ушли у угарску престоницу и заузели је. Потом је краљици Изабели, удовици краља Јована, саопштено да ће источне области краљевине Угарске бити предате на управу Јовану Жигмунду, док је централна Угарска постала део новог беглербеглука у оквирима Османског царства.⁴

Одлука да се Угарска прикључи Османском царству вероватно је донета још у Истанбулу. П. Фодор је објавио документ који представља својеврсни преглед тренутне расподеле снага у Угарском краљевству. Датирао га је у период непосредно пре уласка османске војске у Будим. Наводе се поседи најистакнутијих људи Угарске (Балинт Терек, фратар Ђорђе, Петар Петровић, Иштван Вербечи и Орбан Бањани), истих оних који су касније чинили делегацију која је довела малолетног краља пред султана. Као тврђаве у рукама Петровића поименце се помињу Липова, Темишвар, Бечкерек и Бечеј. Састављач документа напомиње да је ова територија „права српска област“ (*asil Sırf vilâyetidir*) и уточиште бегунаца из Сремског и Смедеревског санџака и да Срем не може бити сигуран од пљачкаша док те тврђаве не буду освојене. Ослањајући се на закључак текста, у коме се сумира да ће освајање утврђења поменутих великаша и Будима бити тешко, П. Фодор закључује да је овај документ можда представљао план за освајање Угарске.⁵ Међутим, овај план је касније измењен тиме што су Османлије одустале од освајања источних области Угарског краљевства. Организовање похода на Ердел, где је постојала могућност да наиђу на отпор, непотребно би ослабила османски положај према Хабсбурзима. Стога је изабрано у том тренутку најповољније

---

⁴ G. Barta, *History of Transylvania*, Budapest 1994, 253; P. Fodor, *нав. дело*, 325–326, 328.

⁵ P. Fodor, *нав. дело*, 314–315, 317–324.

решење за Османско царство. Део Угарске је директно потчињен османској власти док је други део задржао вазални положај.

Главни део вазалне државе номинално предате малолетном краљу, чиниле су територије Ердеља. Војводство Ердељ имало је посебан статус у оквирима угарске државе. Сталеже Ердеља чиниле су три групе становништва: Угари, Саси и Секелји. Они су имали право да се окупљају на посебној ердељској Дијети. Чинило се и природним да се Јован Жигмунд Запоља утврди у тој области, пошто је и његов отац започео свој успон ка краљевској круни као ердељски војвода. На позив ердељских сталежа краљица Изабела и Јован Жигмунд изабрали су као своје средиште Ђулафехервар.⁶

Међутим, вазална држава Јована Жигмунда није обухватала само Ердељ. Простор између Тисе на западу и западних граница Ердеља на истоку, и од Дунава на југу до Брашова и Кошица на северу називан је „деловима Краљевине Угарске“ или Парцијумом (*Partes regni Hungariae; Partium*), чиме је истицано да се радило о угарским жупанијама које раније нису биле подређене ердељском војводи.

Због краљевог малолетства, Османлије су Ђорђа Мартинуција Утјешеновића прогласиле одговорним за управу над Запољиним територијама и за прикупљање и прослеђивање вазалског трибута који је дугован Османском царству. Мартинуцијев положај потврдили су и ердељски сталежи. Поред Ердеља, његов утицај био је неоспоран на простору варадске дијецезе, захваљујући чињеници да је био варадски надбискуп.⁷

С друге стране, у југо-западним областима нове вазалне државе, Османлије су одлучиле да одрже још један центар утицаја. Област око Темишвара је слањем заставе и берата призната као посед Петра Петровића.

Петар Петровић је још од 1534. године био тамишки жупан, те је султан стога само потврдио затечено стање.⁸ На важној Дијети одржаној јануара 1542. године у Марошвашархељу, на којој је фратар Ђорђе известио сталеже о султановим одлукама, званично је потврђена ова

---

⁶ I. Barta, *Histoire de la Hongrie des origines à nos jours*, Roanne 1974, 152; G. Barta, *нав. дело*, 247; T. Oborni, *From Province to Principality: Continuity and Change in Transylvania in the First Half of the Sixteenth Century*, у: I. Zombori (ed.), *Fight against the Turk in Central-Europe in the First Half of the 16th Century*, Budapest 2004, 167–169; A. E. Dörner, *Transylvania between Stability and Crisis (1457–1541)*, у: I.-A. Pop (ed.), *The History of Transylvania*, I, Cluj – Napoca 2005, 301–303.

⁷ G. Veinstein et M. Berindei, *нав. дело*, 29, 31.

⁸ Исто, 33; P. Fodor, *нав. дело*, 321.

султанова наредба.⁹ Петровић је исте године утврдио и додатно проширио своју власт, када му је нова Дијета доделила титулу врховног заповедника доњих делова Угарског краљевства.¹⁰ На тај начин Петровићев утицај се проширио скоро до Дунава на југу и до Мориша на северу, док је западну границу његових територија чинила Тиса, са градовима Бечејем и Бечкерекком.¹¹ С друге стране, источно од Темишвара, Петровић је ојачао свој утицај добијањем положаја карансебешког бана.¹²

Област која се налазила под Петровићевом контролом била је од изузетне важности за Османлије. Османски непријатељи би са те територије могли лако организовати напад на Будимски беглербеглук. Пошто је сукоб са Хабсбурзима захтевао груписање османских снага на западним и северним границама Будимског беглербеглука, султан није могао да дозволи постојање претње и на источним границама. Поред стратешке важности, Петровићев посебан положај у оквирима новонастале угарске вазалне државе, омогућавао је Османлијама да лакше контролишу ситуацију у Ердељу и да ограниче могућности угарских власти за изненадан прелазак на страну Хабсбурговаца.

Ради разумевања Петровићевог положаја важно је осврнути се и на назив који су Османлије дале његовој области. У османским изворима та се област најчешће назива „Петровићевим санџаком“ (*Petrovîk sancâğı*),¹³ међутим наилази се и на називе „Петровићева област“ (*Petrovîk*

⁹ *Qoud Castrum Themessvár cum suis pertinenciis Petro Petrowith Sua Majestas, ad possidendum Szancsaksággol dedit*. Мартинуци је искористио овај скуп да озваничи свој положај краљевог намесника, као и особе која је задужена за прикупљање и слање трибута султану. Интересантно је да је Мартинуци приликом навођења територија које је султан предао малолетном Запољи, т.ј. Угарске источно од Тисе и Ердеља, као посебне навео градове које су предати њему (Варад, Фогараш и Каса), као и Темишвар који је припао Петровићу. (E. De Hurmuzaki, *нав. дело*, док. 155). Мађарски истраживачи се слажу да термин *Szancsaksággol* има значење: као санџак. (P. Fodor, *нав. дело*, 330).

¹⁰ P. Fodor, *нав. дело*, 321.

¹¹ G. Veinstein et M. Berindei, *нав. дело*, 29.

¹² Не зна се када је тачно добио ову титулу. У документима везаним за низ судских процеса вођених на територији Карансебеша, почевши од 1548. године, међу Петровићевим титулама се помиње и *banus sebesiensis*. (Hurmuzaki, *нав. дело*, док. 249, док. 250).

¹³ H. Sahillioğlu, *нав. дело*, док. 248, 302, 303, 441, 442. Секретар краљице Изабеле, Порембски наводи да је Петру Петровићу послата застава за „тамишки санџак“ (P. Fodor, *нав. дело*, 326-327). Вероватно се радило о томе да је Порембски знао за Петровићеву угарску титулу, те је зато употребио одредницу „тамишки“, док су Османлије дату територију једноставно назвали према њеном господару.

vilâyeti)¹⁴ или „Петровићеви крајеви“ (Petrovik cânibleri),¹⁵ као и „Темишварска област“ (*Demeşkâr vilâyeti*).¹⁶ Петар Петровић је од султана за своју територију добио заставу и берат.¹⁷ Берате и заставе добијали су као потврду своје власти и други османски вазали. Не само да је заставу добио Јован Жигмунд, већ се управо половином XVI века усталио обичај да и влашки и молдавски кнез приликом доласка на власт добијају заставу и берат.¹⁸

Иза назива санцак¹⁹ вероватно је стајала и османска идеологија, јер је султан желео да бар на формалном нивоу потврди своју врховну власт и над територијама источно од Тисе. За разлику од других вазалних држава у Европи, већ поменутих Влашке и Молдавије, као и Кримског каната, у документима везаним за преостале угарске територије истиче се да су оне предате као санцаци. Краљица Изабела у писму насталом октобра 1541. године, потврђује да је Ердељ дат њеном сину, али да она не зна тачне услове које је овај поклон носио са собом. Упозната је само са чињеницом да је Јован Жигмунд почаствован титулом „санцака Ердеља“ (*Sandiaci Transsilvanensis*). Такође, када су Хабсбурговци покушали да успоставе своју власт над Ердељом почетком педесетих година, султан Сулејман је наглашавао у својим наредбама да је Ердељ Јовану Жигмунду дат као санцак.²⁰

---

¹⁴ Н. Sahillioğlu, *нав. дело*, док. 472.

¹⁵ Исто, док. 432.

¹⁶ Исто, док. 330, 331.

¹⁷ У наредби Мартинуцију из 1545. године, каже се да су Петровићу „Темишвар и њему припадајућа села и обрадиве површине дате као санцак“ (*Demeşkâr kal'esi ve ana tâbi'olan karyeler ve mezra'alar sancak tarikiyla virilüb*) и да је за ту област добио берат. (Н. Sahillioğlu, *нав. дело*, док. 209)

¹⁸ S. Papp, *Christian Vassals on the Northwest Border of the Ottoman Empire*, у: Hasan Celâl Güzel, C. Cem Oğuz and Osman Karatay (eds.), *The Turks, 3, Ottomans*, Ankara 2002, 727.

¹⁹ Термином санцак, чије је основно значење застава и који одговара арапском термину лива, обележаване су територијалне јединице у Османском царству, чији су управници имали и војне и административне функције. Приликом успостављања новог санцака није био редак случај да се османске власти воде ранијом територијалном организацијом одређене територије. Такође, било је случајева када је на власти остајала особа или династија која је датом облашћу владала пре османлијског освајања, или када су санцаци добијали назив према некадашњим владарима те територије. Није постојао униформни начин уређења санцака, већ су власти процењивале локалну ситуацију и у складу са тим организовале локалну власт, што се посебно односило на пограничне области. (С. Imber, *The Ottoman Empire, 1300–1650. The Structure of Power*, New York 2002, 184–193; J. Deny, M. Kunt, “Sandjak”, *The Encyclopaedia of Islam*, IX, Leiden 1997)

²⁰ P. Fodor, *нав. дело*, 327, 329.

Османлије су овакву организацију источних области Угарске могли увести као почетну фазу њиховог будућег потпуног укључења у Османско царство. Јасно је, међутим, да иза назива санџак није стајало увођење османског државног система на датим уграским територијама.²¹ Шта су Османлије заиста подразумевале под називом Петровићев санџак и какав је био положај Петра Петровића у османском систему вазалних држава, можемо стога најбоље разумети ако се осврнемо на однос који је он имао према османској држави и обавезе које јој је дуговао.

Пре него што се прикажу обавезе Петра Петровића, требало би указати и на то како је вођена комуникација између њега и Порте. Султан је наредбе упућивао директно Петровићу, од кога се очекивало да редовно шаље извештај о извршавању својих обавеза. Забележено је да је један Петровићев посланик по имену Милош боравио у Истанбулу.²² Од провинцијских управника, чини се да је за односе са Петровићем био задужен смедеревски санџакбег, коме се Порта обраћала када је требало надгледати спровођење наредби датих Петровићу или решавање пограничних проблема.²³ Међутим, власт у Ердељу није била искључена из односа Порте и Петровића. Када се он жалио да му се оспоравају права над неким територијама, султан није оклевао да обавести намесника Ердеља, Ђорђа Мартинуција, да је Петровић за своју област добио берат и да стога његова власт не сме бити угрожавана.²⁴

Главна обавеза сваке вазалне територије била је плаћање годишњег трибута Порти. Међутим, нема помена у изворима да је Петровић слао посебан трибут у Истанбул. Ж. Вајнстин протумачио је ту чињеницу као доказ да је Петровић сматран делом угарског племства које је учествовало у сакупљању ердељског трибута.²⁵ Томе у прилог говори и чињеница да је у појединим османским изворима Петровић сврстан међу „бегове Ердеља“ (*Erdel vilâyeti beglerinden Petrovîk*).²⁶ О томе да је

²¹ Исто, 330–331.

²² Н. Sahillioğlu, *нав. дело*, док. 209, 279.

²³ Исто, док. 208, 248, 279, 302, 303.

²⁴ Исто, док. 209.

²⁵ G. Veinstein et M. Berindei, *нав. дело*, 35.

²⁶ У истом документу се за насеље на левој обали Дунава каже да је на „ердељској страни“. Н. Sahillioğlu, *нав. дело*, док. 275; G. Veinstein et M. Berindei, *нав. дело*, 29–30. С друге стране, да су османске власти ипак у извесној мери раздвајале подручја под Петровићевом влашћу од Ердеља сведочи и наредба о сакупљању намирница у којој се посебно помињу „Петровићева област“ (*Petrovik vilâyeti*) и „Ердељска област“ (*Erdel vilâyeti*). (Н. Sahillioğlu, *нав. дело*, док. 472)

Петровић остао део угарског племства и вазалне државе Јована Жигмунда, сведочи и чињеница да је после 1541. године не само наставио да носи титулу тамишког жупана, него је добијао и нове титуле и положаје у оквирима смањене Угарске, о чему је већ било речи.

Поред плаћања трибута, основне обавезе султанових вазала биле су опремање и слање помоћних трупа. Тако је, на пример, од Ђорђа Мартинуција и Петра Петровића захтевано да се у лето 1542. године са својим трупама придруже османској војсци која се спремила за рат против Хабсбурговаца. Међутим, том приликом, обојица су избегли да изврше ову обавезу изговарајући се да морају остати у својој земљи, како би обезбедили мир и сигурност док влашке и молдавске трупе буду пролазиле путем за Будим.²⁷

Још једна важна обавеза била је обезбеђивање намирница неопходних османској војсци приликом организовања војног похода. Тако је 2. фебруара 1545. године послат чауш Мехмед са наредбом да Петровић обезбеди 2.500 мудова (*müdd*) брашна за царске резерве у Београду.²⁸ Брашно је требало да буде прослеђено смедеревском санџакбегу у Београд, где би била обезбеђена и одговарајућа новчана надокнада за послате намирнице.²⁹ Новац потребан за исплату брашна заиста је послат смедеревском санџакбегу, Тојгун-бегу. Санџакбегов задатак био је да се побрине да буде плаћена најмања могућа цена. Порти је изгледа било веома стало да Петровић спроведе овај свој задатак како треба, о чему сведочи учесталост наредби слатих из престонице. Првобитни план промењен је касније утолико што је одлучено да се куповина намирница обави на самој Петровићевој територији и онда испоручи у Београд. Тојгун-бегу и чаушу Мехмеду поручено је да брашно купе само уколико његова цена износи 6 до 7 акчи, у супротном требало је набавити јечам.³⁰

Новом наредбом упућеном смедеревском санџакбегу марта 1545. године утврђено је да се на територији Петровићевог санџака не може прикупити првобитно захтевана количина намирница. Ипак, локални снабдевачи пристали су да постојеће количине брашна и јечма продају по нижим ценама „као услугу султану“. Одобрена је санџакбегова идеја да се намирнице директно пренесу у Будим, како их у случају похода не би

---

²⁷ G. Veinstein et M. Berindei, *нав. дело*, 23; E. D. Petritsch, *Regesten der osmanischen Dokumente im Österreichischen Staatarchiv*, I, Wien 1991, pag. 73, 74.

²⁸ Један муд тежио је 513,12 kg, те је захтевана количина брашна износила 1.282,8 тона.

²⁹ H. Sahillioğlu, *нав. дело*, док. 208.

³⁰ Исто, док. 248, 302, 303.

морали два пута транспортовати. О донетој одлуци обавештени су и будимски беглербег и дефтердар.³¹ Наредбе је поновљено следећег месеца.³²

И фратру Ђорђу биле су упућене наредбе о снабдевању османске војске. Од њега се очекивало да 10.000 златника намењених као трибут султану искористи за куповину брашна и потом га испоручи директно у Будим. У седиште беглербеглука требало је да дођу и трговци са разним другим намирницама, које би војсци биле „продате по важећим утврђеним ценама“ (*narh-ı rûzî üzere satılub*).³³

Поред конкретних материјалних захтева, од Петровића је очекивано да брине о заштити османских интереса и извештава Порту о дешавањима у суседним вазалним државама. Тако је иста наредба послата молдавском војводи, фратру Ђорђу и Петровићу поводом могућих неприлика у Влашкој. Влашки војвода Радул није послао у Истанбул свога сина како је од њега захтевано, па је Порта очекивала да би могао побећи пред султановим чаушем. Остали османски вазали имали су задатак да се побрину да Радул не напусти своју земљу.³⁴ Када се војвода Радул заиста побунио, послат је нови ферман фратру Ђорђу и Петровићу, у коме се захтева да се влашком војводи препречи пут, да се он ухапси и пошаље у Истанбул. Сви који му се придруже у побуну против султана, такође морају бити ухваћени или погубљени.³⁵ По смењивању побуњеног војводе, фратар Ђорђе је задужен да прикупи и врати одређене вредности које је управник Фогараша одузео од „баш-везира“ војводе Радула. Уз то, требало је да спречи да људи беже са територије Влашке у Ердељ.³⁶ Поред извештавања о активностима османских савезника, Петровић је слао извештаје у Истанбул и о делатности краља Фердинанда, што се види из једне наредбе послате будимском беглербегу. Порту је, природно, посебно интересовало стање аустријске војске, али и вести о Карлу V.³⁷

Наредбе сачуване у мухиме дефтеру из 1544/45. године доносе нам податке и о проблемима који су постојали између Петровића и османских власти. С обзиром на то да се ради о неспоразумима произашлим из несређених прилика у пограничним областима, наредбе

³¹ Исто, док. 441, 442.

³² Исто, док. 472.

³³ Исто, док. 273.

³⁴ Исто, док. 168.

³⁵ Исто, док. 272.

³⁶ Исто, док. 360.

³⁷ Исто, док. 215.

које се њима баве могу нам помоћи да ближе одредимо границе Петровићевог санцака према Османском царству.

Једна група наредби односи се на насеље које се налазило у близини Београда. Порта је јануара 1545. послала наредбу смедеревском санцакбегу да провери једно село, које је основано „на другој страни Дунава, прекопута Смедерева“, а о чијем је оснивању известио Петар Петровић. У наредби се напомиње да треба утврдити какву штету то село чини Петровићу.³⁸ У каснијим наредбама нема више помена села наспрам Смедерева, међутим само неколико дана касније забележена је наредба будимском беглербегу и дефтердару у којој се говори о једној „вароши прекопута Београда на ердељској обали“, која је приликом освајања Београда уништена и на чијем се месту потом населила раја. Прописано је да се село прикључи царским поседима, при чему је требало вратити раније одбегло становништво.³⁹ Чини се да је у ове две наредбе реч о истом насељу, што би могао да потврди и даљи развитак ситуације. У дефтер је 3. фебруара 1545. године унет концепт нове наредбе, овога пута насловљене само на Петровића. Наведено је да је његов посланик Милош саслушан, и да је на основу добијених информација о поменутом насељу послато наређење смедеревском санцакбегу да спроведе истрагу.⁴⁰

Разрешење ситуације уочава се у новој наредби из априла 1545. године, послатој смедеревском санцакбегу. У међувремену је спроведена истрага која је обезбедила нове информације за Порту. Спорно насеље налазило се на обали Тамиша, имало је сто кућа, а насељавали су га становници који су дошли са османских територија. Проблем је лежао у томе што је због изолованости простора, скелу, која је успостављена при селу, било немогуће контролисати. Тако се нису могле убирати прописане царине на робу која је стизала из „Краљичиног вилајета“ (*Kraliçe vilâyeti*), а место је постало привлачно за разне прекршиоце закона. Султан је наредио да на том месту не треба да постоји насеље и да се његови становници морају раселити.⁴¹ Треба још истаћи да ово није једини пут да

---

³⁸ Исто, док. 190.

³⁹ Исто, док. 275.

⁴⁰ Исто, док. 279.

⁴¹ Исто, док. 524. У муфасал дефтеру из 1579/80. године на овом простору се помиње извесно „Петровићево село“ (*Kariye-i Petrovit*), али не можемо знати да ли се ради о истом насељу. (Т. Halasi-Kun, *Keve County, and the Ottoman Paçova Nahiyesi*, у: G Kara (ed.), *Between the Danube and the Caucasus. A collection of Papers Concerning Oriental Sources on the History of the Peoples of Central and South-Eastern Europe*, Budapest 1987, 131).

се Ердeљ у османским изворима назива „Краљичиним вилајетом“, што се може превести као Краљичина земља или област. Овај назив сведочи о томе да Османлије нису занемаривале важност улоге Запољине удовице у угарској политици.⁴²

Нови сукоб избио је поводом наводних напада Петровића и „угарских племића“ (*Engürüs begleri*) на сељаке који су желели да се врате на територије западно од Тисе, са којих су пребегли после Мохачке битке. Њихова нова насеља налазила су се око Липове, Темишвара, Чанада и на обалама Мориша и Кориша. Званични захтев османских власти био је да се поново населе простори новооснованог Сегединског санџака. У том смислу је Петровићу и поменутиим племићима послата наредба да више не смеју узнемиравати сељаке који желе да се врате на османску територију.⁴³

Последњи спор који је остао забележен у години 1545. везан је за утврђење Бечеј. Ту тврђаву Османлије су освојиле и прикључиле Сегединском санџаку. Међутим на молбу „сина умрлог бега“, односно Јована Жигмунда, она је враћена Угрима. Чауш је пренео обавештење да се тврђава налазила под управом Петра Петровића. Међутим, султан је наредио да се тврђава опет прикључи Царству, у складу са одредбом да су све земље западно од Тисе, укључујући и острва, османски посед.⁴⁴ Ипак, чини се да османске власти нису инсистирале на спровођењу ових наредби, јер се Бечеј налазио у Петровићевим рукама све до османског похода из 1551. године.⁴⁵

Документи сведоче да је Петровић током четрдесетих година XVI века успешно одржавао своју власт на простору од Тисе на западу до Карансебеша на истоку. На северу се његов утицај простирао до Липове. Ако је и покушавао да прошири власт до северне обале Дунава, то му је било онемогућено.

⁴² Б. Ђурђев и О. Зиројевић, *Описни дефтер Сегединског санџака*, Мешовита грађа 17–18 (1988), 9; А.С. Schaendlinger, *Die Schreiben Süleymâns des Prächtigen an Karl V., Ferdinand I., und Maximilian II.*, Wien 1983, док. 12.

⁴³ Имена поменутих „угарских племића“ су у документу наведена као: Râdôsâv, Râdik и Mânôçvîk (?). Н. Sahilliođlu, *нав. дело*, док. 326.

⁴⁴ У наредбама будимском беглербегу и Петровићу, које су исте садржине, каже се да је „бегов син“ изразио жељу „на неки начин“, што можда отвара могућност да је заправо Мартинуци био носилац тога захтева. Исто, док. 432, 433.

⁴⁵ G. Veinstein et M. Berindei, *нав. дело*, 35.

*

Одржавање живих веза са Османским царством није онемогућавало Петра Петровића да задржи свој положај међу угарским племством и утицај на дешавања у вазалној држави предатој Јовану Жигмунду. Султан не само да се томе није противио, већ му је одговарало да међу најутицајнијим људима вазалне државе има особу на коју се у потпуности може ослонити. Уосталом, можда је управо то био један од разлога за султанову одлуку да потврди Петровићеве поседе и тиме му да додатну важност у оквирима смањене Угарске.

Издавање Петра Петровића као такмаца фратру Ђорђу већ се 1541. године показало оправданим. Фратар Ђорђе је крајем те године успео да убеди краљицу Изабелу да потпише уговор са Хабсбурзима. Краљици и њеном сину понуђене су одговарајуће територије у аустријским земљама ако се одрекну права на угарску краљевску круну. Међутим, Петровић је заједно са осталим Мартинуцијевим противницима и ердељским сталежима спречио извршење овог уговора. Спровођење договора коначно је онемогућио и пораз Фердинандове војске код Будима 1542. године.⁴⁶ Међутим, тајни преговори краља Фердинанда са краљицом Изабелом и осталим угарским великашима ипак су настављени. И Петар Петровић је 1543. године примио једног Фердинадовога посланика.⁴⁷

Нова прилика за озбиљније преговоре указала се 1549. године. Тада је Ђорђе Мартинуци склопио са Фердинандом Хабсбуршким уговор у Њирбатору. Поновљена је одредба о одрицању права Запољине династије на круну светог Стефана у замену за поседе. Међутим, фратар Ђорђе није обавестио о овом споразуму особе на које су се његове одредбе највише односиле. Стога је краљица Изабела одлучила да овога пута започне отворени сукоб са краљевским намесником. Петар Петровић ставио се на чело њених присталица и позвао у помоћ султана, нудећи му градове Бечеј и Бечкерек. Султан је реаговао наређењем да будимски беглербег, молдавски и влашки војвода упадну са војском у Ердељ. Поред тога, сменио је фратра Ђорђа са места намесника и на његово место

---

⁴⁶ Исто, 37; G. Varta, *нав. дело*, 254; А. Ивић, *нав. дело*, 152.

⁴⁷ Алекса Ивић је приложио делове извештаја аустријског посланика о овим преговорима. Петар Петровић је том приликом изјавио да ће тврђаву Темишвар предати краљици кад год му она то нареди. Даље је разговарано о важности Срба у одбарни тих територија и потреби да их Фердинанд Хабсбуршки придобије. А. Ивић, *нав. дело*, 404

поставио Петровића. Такође, наредио је, желећи да спречи даљи прелазак угарских племића на хабсбуршку страну, да се Јован Жигмунд крунише за краља.⁴⁸

Фратар Ђорђе је однео победу у том сукобу и приморао краљицу да пристане на абдикацију (19. јула 1551. године). Петровић је, пре него што је напустио своје територије, обавестио султана о преврату.⁴⁹ Порта никако није желела да допусти да Ердељ потпадне под хабсбуршку власт. Због тога су организована два похода, 1551. и 1552. године. Као последица тих похода, настао је Темишварски беглербеглук, чији су главни део чиниле управо територије Петровићевог санџака.

И поред чињенице да су се ердељски сталежи брзо приклонили прохабсбуршкој политици, султан Сулејман је одлучио да се на преосталом угарском подручју обнови вазална држава. Послати су позиви најистакнутијим члановима ердељских сталежа и истакнутим Србима у Ердељу да прекину своје везе са Хабсбурзима и обнове своју верност Јовану Жигмунду и краљици Изабели.⁵⁰ До побуне против Хабсбурговаца заиста је и дошло. Петар Петровић се вратио 1553. године, а од султана је 1554. године добио градове Лугош и Карансебеш. Током 1556. године вршио је дужност намесника Ердеља, како би припремио повратак краљице и њеног сина. Умро је следеће године, док је његов штићеник, Јован Жигмунд, именован за вазалног кнеза Ердеља.⁵¹

*

Петар Петровић је током читаве једне деценије играо важну улогу у југо-источним пределима Угарске. Успешно је лавирао између интереса Порте и политичких борби у окрњеном Угарском краљевству. Потврђи-

⁴⁸ А.Ивић, 159; Б. Ђурђевић, *Прва година ратовања Мехмеда Соколовића у Банату и прва опсада Темишвара*, Гласник историјског друштва у Новом Саду 7, 1–3 (1954), 66; Р. Самарџић (уредник и аутор), *Историја српског народа*, 3-1, Београд 1993, 180; G. Barta, *нав. дело*, 256; E. D. Petritsch, *нав. дело*, рег. 137, 138.

⁴⁹ А. Ивић, *нав. дело*, 160–161; G. Barta, *нав. дело*, 257.

⁵⁰ A. C. Schaendlinger, *Die Schreiben Süleymâns des Prächtigen an Vasallen, Militärbeamte, Beamte und Richter*, Wien 1986, док. 10, 11, 12, 13, 14, 20, 21, 23.

⁵¹ Тек је 1570. године у Шпајеру постигнут коначни договор између Хабсбурговаца и Јована Жигмунда Запоље. Запоља се одрекао угарске круне узевши за себе титулу кнеза Ердеља и делова краљевине Угарске (*Transylvaniae et Partium Regni Hungariae Princeps*). G. Barta, *нав. дело*, 258–260; P. Fodor, *нав. дело*, 321; А. Ивић, 178–179.

вање Петровићевих поседа у виду санџака, чиме му је дат и посебан положај међу угарским племством, био је још један пример прагматичности османских властодржаца. Када се 1541. године показало да би заузимање читаве угарске територије захтевало превелике напоре, султан се одлучио за формирање вазалне државе у источним областима Угарског краљевства. Како би лакше контролисао Ердељ, Сулејман је као стуб османског утицаја изабрао Петра Петровића, господара територије која се директно наслањала на османску. У прилог му је ишло и то што је био ривал краљевог намесника Ђорђа Мартинуџија.

Ипак, султан Сулејман никада није престао да истиче да је читаву територију Угарске његов посед, задобијен по праву сабље, и да је давање посебних територија појединцима искључиво израз његове милости, а не одрицање од датих области.⁵² И заиста, када се показало да на истоку Угарске постоји претња османским интересима, султан је покренуо своје војске и, стварајући Темишварски беглербеглук, припојио још један део угарских територија Царству. Тада успостављене границе одржале су се наредних сто педесет година.

---

⁵² G. Veinstein et M. Berindei, *нав. дело*, 27. У већ поменутој преписци са истакнутим људима Ердеља, 1552. године, Сулејман је поручивао да је сину покојнога краља Јована земљу Ердељ дао као поклон. (A.C. Schaendliger, *Die Schreiben Süleymâns des Prächtigen an Vasallen, Militärbeamte, Beamte und Richter*, док. 10). Треба истаћи да је Мартинуџи у једном ферману назван султановим робом „као и други бегови“ (*benim sâ'ir begler kullarım gibi*), што показује да је он као намесник једне зависне земље, сматран султановим подаником. (H. Sahillioğlu, *нав. дело*, док. 272).

Ognjen Krešić

PETROVIĆ'S SANCAK

Summary

After the death of Hungarian King János Szapolyai the Ottomans annexed vast parts of the Kingdom of Hungary and organized, in 1541, the *Beylerbeylik* of Buda. After that, the eastern parts of former Hungarian Kingdom were given as a vassal state to king's son János Zsigmond Szapolyai. At the same time, territory around the city of Temesvár was confirmed as a possession of Petar Petrović, an aristocrat of Serbian origin and János Szapolyai's relative. His authority spread over the lands from river Tisa in the West to Karánsebes County in the East, and north from Danube in the South to city of Lippa in the North. In the Ottoman sources this territory was named as *Petrović's Sancaq* (*Petrovik sancağı*).

Nevertheless, during Petrović's rule this territory was not organized as an Ottoman *sancaq*. Petrović had most of the obligations that were characteristic for the other Ottoman vassals. He had to provide food for the Ottoman army and to inform the Porte about the activities of other Ottoman vassals in the region, as well as the Ottoman enemies. On the other hand, Petrović still had prominent role in the political events of the Szapolyai's land. During 1540's and early 1550's he successfully kept balance between his loyalty and obligations towards the Ottoman Sultan and his position among the Hungarian nobility.

Keywords: The Ottoman Empire, Hungary, Transylvania, Petar Petrović, Petrović's *Sancaq*.

Чланак примљен: 13. 11. 2011.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 31. 08. 2012.